

М. П. Орзіх, А. Р. Крусян. — К. : Алерта, 2006. — С. 224; Орзіх М. П. Державний устрій України: концепція конституційної моделі // Вісник академії правових наук України. — 1993. — № 1. — С. 34.

19. Малышко Н. И. Основы конституционного устройства России / Н. И. Малышко. — К., 1997. — С. 9.

20. Конституция Российской Федерации : проблемный комментарий / отв. ред. В. А. Четвернин. — М., 1997. — С. 21.

21. Сташків Б. І. Конституційне право України / Б. І. Сташків. — Чернігів, 1999. — С. 46.

22. Кабышев В. Т. Становление конституционного строя России / В. Т. Кабышев. — Саратов : Изд-во СГУ, 1993. — С. 4.

23. Еременко Ю. П. Советская Конституция и законность / Ю. П. Еременко. — Саратов, 1982. — С. 18.

24. Козлова Е. И. Конституционное право России / Е. И. Козлова, О. Е. Кутафин. — М. : Юристъ, 1996. — С. 75.

25. Конституційне право України / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. — К., 1999. — С. 63.

26. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник / О. Ф. Фрицький. — К., 2002. — С. 99.

27. Мучник А. Г. Комментарий к Конституции Украины / А. Г. Мучник. — К. : Парлам. изд-во, 2000. — Кн. 1. — С. 41.

28. Там само. — С. 57.

УДК 342.5(477)

Р. Мінченко,

доктор юридичних наук, завідувачка кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Зміна в Україні суспільно-політичного ладу наприкінці ХХ століття зруйнувала усталену систему цінностей, що породило втрату в людей довіри до ідеалів суспільства та держави, можливостей їх реалізації; існують життєва дезорієнтація, страх перед завтрашнім днем, невизначеність, невпевненість у власних силах, недовіра до державних інститутів. Побудова нової держави неможлива без створення й утвердження нових ідеалів суспільно-політичного розвитку з певними цінностями, нормами, орієнтирами. Невідповідність сьогоденню колишніх соціальних цінностей, що залишаються визначальними для значної частини громадян України, інерція стереотипів гальмують хід перетворень, знижують ефективність реформ. В умовах сьогодення особливої актуальності набуває усвідомлення, прийняття, по-

ширення й роз'яснення серед усіх громадян сутності нової парадигми соціальних цінностей українського суспільства як механізму реалізації обраного суспільного ідеалу. Зазначена парадигма має стати в масовій свідомості надійним орієнтиром у повсякденному житті, змінити, поглибити наші погляди на вибір шляху України.

У соціальній, правовій та демократичній державі основною соціальною цінністю є людина, її життя, здоров'я, честь та гідність; права та свободи особи; захист порушених прав людини та громадянина. На сьогоднішній день у демократичних державах відбувається усвідомлення важливості існування гарантій охорони прав громадян, у тому числі інституційних. У зв'язку з розширенням функцій і повноважень органів та посадових осіб державної влади,

ускладненням механізму їх реалізації в сучасних державах відбулися зміни в характері й масштабах їх діяльності, що спричиняє зростання ймовірності порушень прав громадян без порушень закону [1].

Слід зазначити, що на теперішній день морально-етичний напрям соціального розвитку є загальносвітовою тенденцією. Свідченням тому є те, що держави — учасниці Ради Європи взяли на себе зобов'язання «постійно мати за мету зміцнення людського виміру, особливо в епоху перемін», виходячи з того, що серед ключових принципів, проголошених у Паризькій хартії для нової Європи, послідовно проводиться ідея про те, що в «основі демократії перебуває повага людської особисті та верховенства закону. Демократія, — зазначається в цьому документі, — є найкращою гарантією свободи висловлення своєї думки, терпимості щодо всіх груп у суспільстві та рівності можливостей для кожної людини. Демократія, яка має представницькій і плюралістичний характер, тягне за собою підзвітність виборцям, зобов'язання державних влад виконувати закони та неупереджене здійснення правосуддя. Ніхто не має стояти над законом» [2].

Цей напрям руху, по суті, відображений у Конституції України, передбачає кардинальну зміну не тільки політичних та економічних відносин, їх взаємозв'язку з існуючою державною владою, а передусім морально-етичне відродження Українського народу, українського суспільства в цілому.

Сучасні соціально-економічні, політико-юридичні, публічно-владні та управлінські перетворення в Україні, що зорієнтовані на втілення в життя конституційних принципів справедливості, свободи особи, приватної власності, підприємництва, справедливості, «людського виміру» державної політики, гуманізму, на формування змішаної соціально спрямованої економіки, громадянського суспільства з відповідною правовою державою, зумовлюють нагальну потребу створення самостійної і якісно нової національної правової системи, підгрун-

тям якої має стати конституційний принцип верховенства права, запровадження в суспільне життя якого пов'язане зі значною активізацією законодавчої діяльності Української держави.

При цьому суспільна свобода як передумова розвитку вільної, творчої особистості породжує необхідність не тільки розширення правового простору, ухвалення не просто «кількісно нового» законодавства, а законодавства, яке було б адекватним історичним реаліям незалежної України, функціонування і зміцнення якої відповідно до Конституції України має відбуватися в напрямі послідовного формування, зокрема, демократичної, правової, соціальної держави, покликаної відповідно до ст. 3 Конституції України утверджувати і забезпечувати права і свободи людини, що водночас жодною мірою не означає, що свобода людини має зводитися нею до свавілля її поведінки: кожна людина може вільно розвиватися, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, суспільства в цілому (ст. 23 Конституція України).

Проте, в Україні спостерігається поглиблення як суспільної кризи, так і кризи її державності. Те, що стосується юридичного аспекту сучасної системної кризи в Україні, то він полягає в глибокій суперечності між об'єктивною потребою переходу до демократичного соціально-економічного та суспільно-політичного устрою життя, де людина має стати його реальним ядром, яке (життя) має ґрунтуватися на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, та можливістю сприяння такому переходу з боку існуючих, зокрема правової і політичної, систем, які «успадкувала» Україна від колишнього Радянського Союзу.

Ще більш актуалізується означена проблематика в умовах поширення індивідуалізму в країні, де протягом тривалого часу сповідувався принцип безумовного пріоритету колективного над індивідуальним, суспільного над особистим, де в кожному принагідному випадку індивідові нагадувалося, що «незамінних у нас немає», що «одиниця

— це нуль», що «колектив завжди має рацію» тощо [3].

Необхідно визнати, що система чинного права України, зокрема її законодавство, продовжує поки що залишатися найпевніше складним конгломератом юридичних нормативних актів, чимало з яких розраховані на захист інтересів лише держави. Необхідно тільки акцентувати на тому, що держави, вже незалежної від колишнього радянського центру.

На сьогоднішній день в суспільній свідомості поглиблюється розуміння того, що вихід із системної кризи, в якій перебуває Україна, її функціонування, а тому і прогресивний розвиток як суверенної європейської держави, можливий лише на шляху формування суспільства, де людина має стати метою, принципом (а не засобом) державного устрою, де людина має реально стати осередком державності, зокрема правової і управлінської систем, де будуть розвинені як прямі зв'язки від держави до суспільства, так і зворотні — від суспільства до держави.

Щодо системи чинного права України, у структурі якої (система) закон має посідати пріоритетне місце, то, як видається, вона має бути спрямованою на регулювання і приватних, і публічних інтересів, забезпечення в суспільстві їх балансу, і, безумовно, як будь-яке інше соціально-політичне явище в незалежній Україні її система права, система законодавства повинні мати «людський вимір». Тобто будь-яке соціально-політичне явище в Україні, зокрема державне управління, успадковане від колишнього СРСР, має не вдосконалюватися, модернізуватися, а кардинально перетворюватися, трансформуватися на правових, демократичних засадах, які фактично були відсутні за умови радянського політичного режиму.

Отже, саме «людський вимір» держави і права має стати головною метою демократичної модернізації України та її державного механізму, основним вектором функціонування всіх публічно-владних структур. Адже, як це не

прикро, слід констатувати, що сучасна Українська держава, яка успадкувала основні риси колишньої радянської держави, її ідеології та її носіїв, все ж таки перебуває в іншому історичному вимірі й вимушена підкорятися іншим соціальним вимогам.

Як видається, насамперед та в першу чергу йдеться про створення і забезпечення умов реальної активної і творчої ролі людини як у національному виробництві, так і державному управлінні суспільством, що має відбитися, зокрема, у конституційному розвитку в Україні взаємозв'язків прямої, безпосередньої і представницької демократії, причому, як зазначає М. П. Орзіх, «будь-які реформи мають відбуватися не як косметичні акції тільки для зміцнення управління державними справами, а й мати передусім людський вимір та суспільний вимір» [4]. У цьому контексті надзвичайно ілюстративною є теза відомого японського теоретика менеджменту Рюїті Х'юсімото, який зазначав, що «науково-технічна революція вимагає максимального використання людських здібностей, знань, ентузіазму. Орудувати кувалдою можна було примусити силоміць. Але мислити силою не примусиш, до того ж думати таким чином, щоб це було на користь і виробництву, і фірмі. Отже, необхідно створити умови, що стимулювали б головну продуктивну силу до високопродуктивної праці. Якщо появляються такі умови, яка б не була їх вартість, тоді і вклади у капітальне будівництво, найсучаснішу технологію будуть недаремні, і зиск багаторазово збільшиться» [5].

Демократична модернізація в цілому, як і окремі реформи, у тому числі й механізму державної влади, має в остаточному підсумку прямувати за основним публічним інтересом, суспільним благом — людиною, життя і здоров'я якої, честь і гідність, недоторканність і безпека нині конституційно визнані в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме благо людини, а не безпосереднє благо держави, має стати якісно новою основою суспільного, зокрема державно-управлінського, розвитку України.

Виходячи з цього, будь-яка державна політика, програма, закон, структура або процес державного управління, спрямовані на демократичну трансформацію суспільства, втрачають свій перспективний історичний сенс соціального прогресу, якщо їм бракує «людського виміру». І хоча окрема людина «не така уже свята, — зазначав відомий мислитель І. Кант, — людство все ж в її особі має бути для неї святом». Саме тому, на його думку, «тільки людина, а з нею кожна розумна істота є метою сама по собі» [6].

Найбільш рельєфно виявилось ігнорування парадигми «людського виміру» всього політичного — держави, державної влади та управління, державності в цілому — у процесі становлення радянської державності, яке відбувалося, по суті, на теоретичному ґрунті марксизму в його деформованому більшовицькому тлумаченні, в основу ідеології якого покладался ідеал людини як функції економіки. Так, відповідно до однієї з основних засад державної економічної політики, яку проводила більшовицька, а потім і радянська влада у сфері народного господарства, економіка, яка була органічно поєднана з державною владою, визначала весь спектр людського життя — як матеріальні відносини, так і відносини у сфері ідеології, духовної культури.

Сповідувалася лінійно-стадіальна концепція, відповідно до якої, зокрема, для того, щоб створити дещо принципово нове, старе, навіть його залишки, мали бути повністю знищені. Економіка ж розглядалася як базис, що однозначно визначав усі інші відносини суспільства. Більш того, абсолютизувався лінійно-висхідний підхід до аналізу й оцінки руху суспільних відносин. Зокрема, вважалося, що за капіталізмом обов'язково повинен був наставати історичний період розвитку соціалізму. Абсолютизація лінійно-висхідного розвитку соціуму була однією з основних ідей, радянської державної ідеології суспільного руху та, зокрема, управлінської доктрини і практики.

Зазначений методологічний підхід позбавляв можливості усвідомлювати

об'єктивну багатофункціональну сутність реально існуючої в конкретно-історичний час владно-управлінської форми соціального буття. Ця форма розумілася лише як суб'єктивний політичний чинник і засіб подальшого суспільного руху, а вдосконалення такого засобу начебто повністю залежало від державної влади і державної політики.

Тим самим, незважаючи на марксистській постулат про те, що людина в умовах соціалізму — найвища цінність — радянський державний устрій був спрямований на формування людини нової формації — радянського громадянина. Насправді ж відбувався процес поступової дегуманізації, деморалізації людського життя на догоду зміцнення держави як форми організації передусім державної влади.

Вищою соціальною цінністю визнавалася не людина, не її унікальність, не її особистість, а знеособлена маса, інтереси якої мала представляти держава, яка начебто знала краще, що потребує конкретна людина. Що ж до особистості, то в радянському суспільстві, з погляду комуністів, вона була предметом інтересу головним чином анархізму, ідеологічної течії і політичного руху, який всіляко протиставлявся до того ж марксизму й соціал-демократії [7].

Так, говорячи про «людський вимір» економічної системи суспільства, зазначимо, що протягом значного проміжку часу в Радянському Союзі розвиток так званої невиробничої (соціальної) сфери, що вважалася такою, що лише начебто забезпечувала сферу матеріального виробництва, був на останньому місці в системі пріоритетів суспільного руху. Пріоритетними були політекономічні моделі типу: «виробництво заради виробництва», «ресурси — продукт» тощо, які фактично відсували у бік тези, що соціалізм — це лад, що створює умови повного і вільного розвитку духовних і фізичних здібностей людини, задоволення потреб суспільства і всіх його членів. Головна мета соціального розвитку радянського суспільства — вільний всебічний розвиток людини, її духовних і фізичних (тілесних) якостей — була

свідомості, що впливають на зазначені наукові парадигми й одержані висновки, не є абсолютним гарантом істини на цьому шляху, хоча це і намагаються нині стверджувати.

Майбутнє завжди є багатоваріантним явищем, реальні природні й соціальні процеси більш динамічніші, ніж життя окремої людини, її уявлення є не тільки суб'єктивними, а й більш статичними. У цьому плані слушною, як видається, є думка І. Канта про те, що «людський розум, як і усяка інша сила природи, обмежений дією певних законів. Помиляються не тому, що розум поєднує поняття, не дотримуючись правил, а тому, що і за ним заперечують ту ознаку, яку не помічають за річчю, і вважають, що те не існує, що не усвідомлюють як таке, що стосується даної речі» [9]. Звідси можна говорити про продукти мислення (зокрема, поняття державності та державної влади) як приблизну копію, суб'єктивну модель соціально-політичної дійсності, природа якої багатша навіть за людські уявлення, не говорячи вже про реальне бачення дослідника.

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що правовою, соціальною та демократичною держава може вважатися лише тоді, коли вона взаємодіє, співпрацює з громадянським суспільством, відображає в цілях і напрямках суспільного розвитку реальні потреби й інтереси даного суспільства, його народу, його традиції і культуру. Тим самим в основу організації та функціонування державної влади як осердя держави, форм і методів її реалізації, а також чинного законодавства має втілюватися парадигма «людського виміру».

Ключові слова: «людський вимір», українська державність, громадянське суспільство, демократична держава, суспільство, право, людина.

У статті розкривається проблема впливу особистості на розвиток української державності та державної влади, визначається роль людського

фактора при здійсненні демократичних перетворень.

В статье раскрывается проблема влияния личности на развитие украинской государственности и государственной власти, определяется роль человеческого фактора при осуществлении демократических преобразований.

In this article the problem of the influence of personality on the development of Ukrainian statehood and government, the role of human factors in the implementation of democratic reforms is determined.

Література

1. Мінченко Р. М. Теоретико-правові проблеми організації та функціонування державної влади в умовах модернізації механізму української державності / Р. М. Мінченко. — О. : Фенікс, 2008. — С. 137, 152.
2. Парижская хартия для новой Европы : итоговый документ Сопредседания по безопасности и сотрудничеству в Европе, состоявшегося в Париже 21 ноября 1990 года. Новая эра демократии, мира и единства // Известия. — 1990. — 23 нояб.
3. Корх О. М. Проблема індивідуалізму (історико-філософський аналіз) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.05 / О. М. Корх. — Д., 2002. — С 1.
4. Уряд. кур'єр. — 2005. — 30 верес.
5. Цветов В. Пятнадцатый камень сада Рёандзи / В. Цветов. — М., 1986. — С. 25.
6. Кант И. Критика практического разума. 1788 // Сочинения : в 8 т. / И. Кант. — М., 1994. — Т. 4. — С. 478.
7. Сталин И. В. Анархизм или социализм? // Сочинения / И. В. Сталин. — М., 1946. — Т. 1. — С. 296.
8. Онохова В. В. Обеспечение реализации муниципальной демократии в современных условиях // Сибирский юридический вестник. — 1998. — № 1. — С. 28.
9. Кант И. Исследование отчётливости принципов естественной теологии и морали. 1764 // Сочинения : в 8 т. / И. Кант. — Т. 2. — С. 179.